

бібліотек у часи епідемій, про методи профілактики хвороб, що передаються через книги, прийоми обробки книжкового фонду і приміщень тощо.

Усі доповіді супроводжувалися трансляціями презентацій на екрані, що надало виступам більшої наочності та урізноманітніло захід. Досить часто актуальні питання, порушені доповідачами, активно обговорювалися присутніми. Презентації виступів учасників секції були представлені у Facebook. За результатами обговорення виступів учасниками секції були сформульовані такі рекомендації: 1. Розширити дослідження проблем інформаційної реінтеграції деокупованих територій України. 2. Поглибити вивчення проблем ВПО і біженців за напрямками повернення українських біженців на батьківщину, вирішення питань економічної та соціальної інтеграції ВПО у приймаючих громадах, забезпечення психологічної, інформаційної й юридичної підтримки біженців і переселенців. 3. Продовжити вивчення можливостей використання потенціалу сучасної хвилі еміграції українців з метою пропагування нашої країни у світі і організації підтримки України у країнах перебування. 4. Сприяти збереженню і розвитку бібліотечних фондів з використанням міжнародного досвіду та урахуванням реалій воєнного стану в Україні.

Загалом засідання секції відбулося на традиційно високому науковому рівні у дружній і продуктивній атмосфері.

Марат Закіров,
завідувач відділу політологічного аналізу
Служби інформаційно-аналітичного забезпечення
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського,
доктор політичних наук, доцент

Актуальні проблеми збереження бібліотечних та архівних фондів, що становлять культурне надбання України

Динамізм цифрової трансформації системи збереження фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі НБУВ) та інших закладів культури, який великою мірою залежить від запровадження нових дослідницьких методів, інноваційних технологій, від різноманітності, комплексності та конкретизації завдань – основна тема доповідей секції «Актуальні проблеми збереження бібліотечних та архівних фондів, що становлять культурне надбання України». Секційне засідання проходило 4 жовтня 2023р. у рамках щорічної Міжнародної наукової конференції Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського «Бібліотека. Наука. Комунікація. Актуальні питання збереження та інноваційного розвитку наукових бібліотек».

У роботі секції взяли участь фахівці НБУВ у галузі консервації та реставрації документів (документознавці, паперознавці, мікробіологи, хіміки, майстри реставраційної справи, інші зацікавлені працівники), науковці установ НАН України, співробітники бібліотек, архівів України, які опікуються проблемами забезпечення збереження бібліотечних та архівних фондів у сучасних умовах. Частина учасників долучилася до заходу у режимі відеоконференції за допомогою програмного засобу Zoom.

До обговорення було подано 11 доповідей. Їх тематика охоплювала широке коло питань, пов'язаних із визначенням пріоритетних завдань, що постають перед бібліотечними та архівними установами України в умовах модернізації забезпечення фізичного збереження фондів, системного підходу до створення електронних ресурсів з особливо цінних документів та окремих унікальних примірників, використання інноваційних технологій для забезпечення ефективного наукового пошуку додаткової прихованої інформації стосовно матеріальних носіїв інформації, уточнення фізико-хімічних властивостей ослабленої матеріальної основи документів на папері та нетрадиційних носіїв з метою їх стабілізації – консервації чи реставрації, а також визначення елементного складу матеріалів для проведення порівняльного аналізу зі складом елементів матеріалів, характерним для певної місцевості.

Заступник генеральної директорки НБУВ з наукової роботи, кандидат історичних наук **Ю. С. Ковтанюк** у своїй доповіді «Центр збереження і оцифрування фондів НБУВ: перспективи розвитку» визначив основні напрями діяльності Бібліотеки щодо забезпечення збереженості

фондів в умовах сьогодення. Серед них: удосконалення технологій збереження, консервації, реставрації бібліотечних фондів, які забезпечують превентивну консервацію документів, їх оцифрування; визначення пріоритетних принципів, методів та підходів у сучасній системі збереження фондів; поглиблення досліджень процесів природного і штучного старіння паперу та інших матеріалів; класифікація матеріалів та визначення їх фізичних і хімічних властивостей, мікробіологічного стану; розроблення методичних рекомендацій, інструкцій, технологічних регламентів щодо уповільнення процесів старіння паперових та інших носіїв інформації. Було відзначено важливий крок на шляху посилення діяльності Бібліотеки, спрямованої на збереження фондів – створення нового структурного підрозділу, Центру збереження і оцифрування фондів. Доповідач окреслив перспективи розвитку новоствореного Центру, його основні завдання, спрямовані на забезпечення збереженості фондів НБУВ з урахуванням сучасних викликів, застосування інноваційних технологій для превентивної консервації, реставрації, оцифрування фондів на підставі науково обґрунтованих методик. Присутніх було поінформовано про отримання НБУВ нового обладнання для оцифрування фондів (чотири сканери) у рамках благодійної допомоги від Берлінської державної бібліотеки і Національної академії наук Швеції, а також про створення у структурі НБУВ нового відділу оцифрування фондів, котрий увійшов до складу Центру. Вжиті заходи дали змогу прискорити темпи оцифрування фондів у 2023 р. в чотири рази, що особливо важливо для збереження фондів НБУВ в умовах воєнного стану, коли ймовірність загрози фізичної втрати документів є досить високою. Ю. С. Ковтанюк також зауважив, що нові техніки потребують наукові спеціалізовані фонди Бібліотеки, адже вони містять понад 2,6 млн одиниць зберігання рукописів з підсобним книжковим фондом, єврейських документів (фонд юдаїки), стародруків та рідкісних видань, бібліотечних зібрань та історичних колекцій, зарубіжної україніки, нотних видань XVII–XXI ст., книжково-альбомних видань та аркушевих образотворчих документів XVII–XXI ст., газетні фонди XVIII–XXI ст. (1732–2020), архівний фонд Національної академії наук України, а також приблизно 1 тис. картографічних великоформатних видань XVII–XIX ст., зокрема понад 600 рукописних мап. Доповідач підкреслив, що перед новоствореним Центром визначено широке коло завдань, Деякі з них уже реалізовані – запровадження сучасного обладнання для автоматизації; залучення молодих кадрів; створення внутрішньої бази даних про матеріальну складову одиниць зберігання, їх властивості, стан, розроблення методів превентивної консервації та реставрації, що застосовуються до цих одиниць зберігання на підставі визначеної класифікації матеріальної основи документів НБУВ тощо. У подальшому, на переконання Ю. С. Ковтанюка, для здійснення цифрової трансформації системи збереження фондів НБУВ Центру потрібно: запровадження сучасного обладнання для автоматизації процесів збереження документальної спадщини. Насамперед, йдеться про обладнання відділу опрацювання цифровим ножем; обладнання відділу оцифрування сховищами даних, широкоформатними протяжними сканерами, заміна фотоапаратів у складі скануючих пристроїв на сучасні з форматом сенсору 36 x 24 мм, роздільною здатністю більше 30 Мп та фокусною відстанню 24–105 мм. Таке оновлення дозволить з одного положення фотографа робити високоякісні знімки з широким діапазоном збільшення (оцифрування великоформатних од. зб., наприклад газет), що значно прискорить темпи оцифрування великоформатних од. зб. з високою якістю; осучаснення хімічної та мікробіологічної лабораторій у відділі наукових технологій збереження фондів; придбання низки приладів для відділу реставрації. Для цього вже сформовано перелік такого обладнання, що містить близько 80 найменувань із зазначенням характеристик, постачальників і ціні: прилади для знепилювання, очищення, розпилення, осушування, пресове обладнання, машини для доповнення паперовою масою втрат паперу та розривів у пошкодженому матеріалі, вимірювальна техніка (рН різних матеріалів, товщини, термогігрометра), реставраційні прилади освітлення та збільшення, реставраційні матеріали, спеціалізоване стелажне обладнання для зберігання та швидкого доступу до реставраційних матеріалів тощо.

Не втрачають своєї актуальності питання матеріалознавчого дослідження фізичного стану раритетів як складової частини культурного надбання України, надання методичних рекомендацій щодо їхнього подальшого зберігання, реставрації, оцифрування. Наукова співробітниця ВНТЗФ Л. П. Загока у доповіді «Технічні параметри матеріалів цінних документів як критерії діагностики їх довговічності» окреслила основні проблеми забезпечення збереження бібліотечних фондів з

нетрадиційними матеріальними носіями. Вона зазначила, що діагностика та прогнозування у часі змін фізико-хімічних властивостей матеріалів, що використовуються, є тим технологічним процесом, який оптимізує процес забезпечення довгострокового зберігання особливо цінних документів, тобто гарантує певною мірою їх довговічність. Л. П. Затока розповіла про особливості зберігання раритетних документів НБУВ, для матеріальної основи яких використано нетрадиційні для бібліотеки носії – глину, дерево, папірус, пальмове листя, бересту, луб. Оскільки процеси природного старіння документів на нетрадиційних носіях проходять з різною інтенсивністю, то превентивні заходи для забезпечення їх довготривалого зберігання, наголосила доповідачка, повинні бути диференційованими стосовно кожного конкретного документа.

Деякі книжкові пам'ятки, унікальні перлини світового книгодрукування, незмінно викликають захоплення та бажання знову й знову до них доторкатися. Тож, реставрація цих раритетів як у повному обсязі, так і їх окремих частин, наприклад оправи, є важливою складовою забезпечення їх збереження для наступних поколінь користувачів бібліотеки. Саме цій темі була присвячена співдоповідь співробітників Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника Л. С. Дзендзюк, завідувачки відділу реставрації та консервації рідкісних видань і Л. М. Льоди, молодшої наукової співробітниці відділу рідкісної книги. Доповідачки описали основні способи реставрації оправ рукописів та стародруків, які застосовувалися реставраторами минулих століть, а також ретельно проаналізували найбільш типові пошкодження шкіряних оправ раритетних видань, виокремили методи їх реставрації та консервації у сучасних умовах.

Консервації вірменського рукописного Євангелія з фондів НБУВ, методам дослідження та реставрації цього документа присвятила свою доповідь завідувачка відділу реставрації Бібліотеки Л. А. Сорокіна. Вона зазначила, що у 2017 р. вірменські рукописи з фондів НБУВ вперше були представлені читачському загалу на унікальній виставці «Вірменська книга в Україні: 400-вікова історія». З цими документами, після їх публікації на вебсайті НБУВ, можна буде ознайомитися всім бажаючим. При роботі з такими раритетами, у першу чергу, постає необхідність відновлення оправи для збереження закладеної інформації – тиснення, малюнків, написів тощо. На переконання Л. А. Сорокіної, інтролігаційна практика може розширювати арсенал уживаних методів і поліпшувати якість збережених раритетів.

У низці доповідей йшлося про особливості збереження різних видів документів НБУВ на традиційних і нетрадиційних носіях. Так, молодша наукова співробітниця ВНТЗФ Л. М. Волосатих підкреслила, що найважливішим завданням при збереженні документів є забезпечення відповідних умов для збереження фондів бібліотеки. Насамперед, це правильна організація зберігання різних видів документів, зокрема архівних як рукописних, так і друкованих, утримання їх у належному фізичному стані. Цю тему продовжила молодша наукова співробітниця ВНТЗФ Н. Б. Баляниця. Вона говорила про стабілізацію рукописних документів, традиційні та нові підходи до організації цього процесу, використання сучасних матеріалів і речовин. На завершення Н. Б. Баляниця наголосила: основні підвалини довготривалого зберігання унікальних рукописних документів – це поєднання традиційних методів, які апробовані досвідом багатьох поколінь фахівців, з новими досягненнями дослідників у галузі консервації.

Весь спектр необхідних для фахівців реставраційних, витратних матеріалів та хімічних речовин розкрив у своїй доповіді «До класифікації матеріалів документів із фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» молодший науковий співробітник ВНТЗФ, кандидата технічних наук Т. І. Власюк. Він розглянув кілька аспектів класифікації матеріалів: за матеріалами носія; за матеріалами для фіксації інформації на носії; за способом фіксації інформації на носії тощо. Доповідач запропонував використовувати наведену класифікацію для оптимізації моніторингу фізичного стану фондів НБУВ за визначеними характеристиками матеріалів документів.

Деякі доповіді було присвячено обговоренню результатів мікробіологічних досліджень для гарантування біологічної безпеки приміщень і фондів, а також профілактики біологічного пошкодження документів на різних матеріальних носіях. Так, у співповіді «Дослідження грибостійкості різних видів паперу після їх надмірного зволоження» в. о. завідувачки фізіології і систематики мікроміцетів Інституту мікробіології і вірусології імені Д. К. Заболотного, наукового співробітника НБУВ, кандидата біологічних наук Я. І. Савчука і молодшої наукової співробітниці відділу фізіології і систематики мікроміцетів Інституту мікробіології і вірусології імені Д. К. Заболотного

НАН України, кандидати біологічних наук **Ю. Б. Письменної** були викладені результати дослідження грибостійкості на модельних зразках паперу щодо мікроміцетів – типових контамінантів мікобіоти повітря книгосховищ за умов імітації їх замочання з подальшим заморожуванням. Фахівці встановили, що ця методика усунення наслідків замочання фондів на паперових носіях не є однозначно позитивною, адже вона дещо підвищує грибостійкість матеріальної основи документів, однак знижує механічні характеристики паперу.

У виступі молодшої наукової співробітниці НБУВ **Л. М. Куяви** було проаналізовано можливі ризики впливу біологічних чинників на збереженість документів з нетрадиційними носіями у сховищах бібліотек, архівів. Вона запропонувала конкретні заходи щодо профілактики біологічного пошкодження. Результати експериментальних досліджень грибостійкості різних видів паперу та науково-прикладних обстежень примірників з нетрадиційними носіями, відзначила Л. М. Куява, вкотре довели, що мікологічний моніторинг документів є одним з основних компонентів системи належного зберігання фондів.

У доповіді головного бібліотекаря НБУВ **Т. В. Крікова** йшлося про можливості застосування таких нетрадиційних способів для експрес-контролю нормативних режимів зберігання фондів у сховищах бібліотеки, як бібліосмія та сенсорний метод.

Робота зі збереження документів у кожній бібліотеці має свої певні особливості. Тому досвід роботи відділу рідкісних та цінних видань Національної бібліотеки України для дітей з вивчення, дослідження та популяризації друкованих україномовних періодичних видань для дітей початку ХХ ст., які зберігаються у фонді цієї бібліотеки, висвітлений завідувачкою відділу рідкісних та цінних видань **Н. І. Турчин**, був сприйнятий аудиторією з підвищеним інтересом.

Майже всі доповіді супроводжувалися змістовними науковими презентаціями, що підвищувало інтерес присутніх до кожного виступу. Основною тезою секції стала думка про необхідність створення умов для забезпечення збереження фондів бібліотек, насамперед цінних документів, спрямування зусиль фахівців на більш активне використання ефективних технологічних прийомів для вирішення основного завдання – унеможливлення руйнувань та мінімізацію старіння найрізноманітніших матеріалів, які застосовані у конструкції книжкових видань, а також прискорення оцифрування фондів перед загрозою їх фізичної втрати за можливими наслідками воєнного стану.

Юрій Ковтанюк,
заступник генеральної диркторки
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського з наукової роботи,
кандидат технічних наук,

Любов Затока,
наукова співробітниця відділу наукових технологій збереження фондів
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Українська книговидавнича періодика: до 100-річчя журналу «Бібліологічні вісті»

Традиційно книгознавча секція Міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація» збирається другого дня роботи цього форуму. Не став винятком і 2023 р. Саме 4 жовтня відбулося засідання секції, яка цього року мала таку тему для обговорення: «Українська книгознавча періодика: до 100-річчя журналу «Бібліологічні вісті». Для оприлюднення було заявлено 11 доповідей від фахівців бібліотечних установ і вищих начальних закладів України, зокрема, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого, Національної історичної бібліотеки України, Української академії друкарства. У роботі секції взяло участь понад 20 книгознавців.

Відкрила засідання директорка Інституту книгознавства НБУВ, докторка історичних наук, професорка **Г. І. Ковальчук**. Вона презентувала нові видання співробітників Інституту, що вийшли друком після минулорічної жовтневої конференції: монографії Бондар Н. «Вільнюські Євангелія